

Ugdymo turinio kaita Lietuvoje: globalizacijos padariniai

Jogaila Vaitekaitis

Socialinių (edukologijos) mokslų doktorantas
Vilniaus universiteto
Edukologijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
El. paštas: Jogaila86@gmail.com
Tel. +370 8608 75211

Santrauka. Straipsnyje pristatomos Lietuvos bendrojo ugdymo turinio (toliau – UT) formavimo tendencijos, į jas žvelgiant kaip į tarptautinių tyrimų nulemtus pokyčius. Teoriniu pagrindu analizuojamas švietimas atsižvelgiant į globalizacijos kontekstą. Pateikiama UT veikiančių jėgų – tarptautinių organizacijų apžvalga. Gilinamasi į EBPO vykdomą tarptautinį penkiolikmečių pasiekimų tyrimą (PISA) bei jo įtaką užsienio valstybių švietimo sistemoms. Remiantis pusiau struktūruoto ekspertų interviu metu surinktų duomenų analize ir teorine tyrimo dalimi, identifikuojama tarptautinių tyrimų įtaka Lietuvos bendrajam UT. Išvadose teigiama, kad dėl tarptautinių lyginamųjų tyrimų koncentruojantis į aukštus pasiekimus ir įgūdžius su gamyba susijusiose disciplinose, Lietuvos bendrasis ugdymo turinys siaurėja, taip atsitraukdamas nuo švietimo kaip holistinio socialinės sanglaudos stiprinimo ir visuomenės gerovės didinimo šaltinio. Atsižvelgiant į tai, keltini pagrįsti Lietuvos švietimo politikos kryptingumo klausimai.

Pagrindiniai žodžiai: ugdymo turinys, globalizacija, tarptautiniai lyginamieji tyrimai, EBPO, PISA.

Pasauliniu mastu švietėjai, kalbėdami apie bendrojo ugdymo mokyklas, teigia, kad reikia puoselėti į mokinio asmenybės vystymą orientuotą mokymą ir skatinti demokratišką, aktyvų dalyvavimą klasėse, mažų bendradarbiaujančių mokymo grupių, projektų ir vaiko pomėgius pabrėžiančių dialogiškų patirčių vystymą. Tačiau tuo pat metu dažnai tose pačiose šalyse švietimo politikų vykdomos reformos, kuriomis siekiama diegti turinio standartus ir reikalaujama pamatuojamų rezultatų ir konkrečių įgūdžių.

Lietuvai integruojantis į globalų pasaulio kontekstą didėja ir tarptautinių

organizacijų įtaka jai. Vis dažniau valstybės švietimo erdvėje linksnuojami tarptautinių tyrimų pavadinimai PISA, TIMSS, PIRLS. Šalis hierarchiškai reitinguojančios lentelės žiniasklaidos ir politikų vertinamos kaip „aukso standartas“, dėl to dažnai nacionaliniai ugdymo turinio ypatumai, vertybės ir prioritetai būna perkonstruojami. Mokymo turinyje integruojamos verslo temos ir plinta techninių žinių svarba, o tarptautinių tyrimų standartinių testų rezultatai tampa kokybės rodikliu strateginiuose šalies dokumentuose. Tai, kas matuojama, tampa tuo, kas vertinga. Ir tai kelia susirūpinimą Lie-

tuvos ugdymo turinio formavimo politika ir lemia probleminių klausimų aktualumą, kurį remdamiesi tyrimu, aptarsime šiame straipsnyje.

Tyrimo objektas – bendrojo ugdymo turinio kaitos priklausomybė nuo globalizaciją skatinančių jėgų. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo (toliau – Švietimo įstatymas) 4 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad ugdymo turinį sudaro tai, ko mokoma ir mokomasi, kaip mokoma ir mokomasi, kaip vertinama mokinių pažanga ir pasiekimai, kokios mokymo ir mokymosi priemonės naudojamos¹. Švietimo globalizaciją skatinančiomis jėgomis savo darbe laikysime tarptautines organizacijas ir jų vykdomą tiesioginę bei netiesioginę švietimo politiką. Iš tokių organizacijų, kaip antai Pasaulio bankas, Pasaulio prekybos organizacija (toliau – PPO), Tarptautinis valiutos fondas (toliau – TVF), Europos Sąjunga (toliau – ES) ir Jungtinės Tautos, daugiausia dėmesio skirsime tarptautinius tyrimus atliekančiai Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijai (toliau – EBPO) (angl. Organisation for Economic and Social Cooperation and Development, OECD).

Straipsnio tikslas – išanalizuoti Lietuvos bendrojo ugdymo turinio formavimo tendencijas, į jas žvelgiant kaip į tarptautinių tyrimų sukeltus pokyčius. Darbe siekta identifikuoti labiausiai ugdymo turinį veikiančias išorines globalizacijos jėgas, išnagrinėti tarptautinių tyrimų įtaką ugdymo turiniui užsienio šalyse ir Lietuvoje bei ištirti Lietuvos švietimo ekspertų požiūrį į tai, kokią įtaką Lietuvos bendrojo ugdymo

turiniui turi dalyvavimas tarptautiniuose lyginamuosiuose tyrimuose.

Straipsnyje remtasi kritine teorija ir kritine pedagogika (Paulo Freire, Michael Apple) bei diskurso analize (Norman Fairclough).

Metodika:

1. Mokslinė literatūros analizė, metaanalizė ir sintezė.
2. Pusiau struktūruotas giluminis interviu su švietimo ekspertais.
3. Empirinio tyrimo duomenų analizė.

Ugdymo turinį veikiančios jėgos

Globalus švietimo kontekstas šiandien neapsieina be susikoncentravusių galios, išteklių ir bendrus naratyvus propagujančių tarptautinių organizacijų. Švietimo politikos ekspertas R. Želvys pažymi, kad „ekonomikos globalizacija pastaraisiais dešimtmečiais gerokai sumažino pavienių valstybių galimybes savarankiškai priimti politinius sprendimus daugelyje viešojo gyvenimo sričių, tarp jų ir švietimo“ (Želvys, 2009, p. 18).

Iš įtakingiausių organizacijų galima paminėti Pasaulio banką, EBPO, PPO ir kt. Šios organizacijos dažnai sugretinamos dėl savo panašaus ekonominio požiūrio į švietimą. Mokslinėje literatūroje gausu sociologinių tyrimų, siekiančių paaiškinti šiuos atsirandančius darinius kaip švietimo koordinavimo mechanizmus ir jų svarbą keičiant nacionalines švietimo gaires valstybėse (Robertson, 2010, p. 21). Transnacionalinės institucijos siekia, kad švietimo sistemos kurtų labiausiai konkurencingą žiniomis grįstą ekonomiką pasaulyje (ES), demonstruotų aukštus pasiekimus ir įgūdžius su gamyba susijusiose disciplinose

¹ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas.

(EBPO) ir koncentruotąsi į žmogiškojo kapitalo produkciją (Pasaulio bankas) ar teiktą „švietimo paslaugas“, laisvai prieinamas užsienio investuotojams (PPO) (Moutsios, 2010). Vienų švietimo teoretikų nuomone, šios organizacijos pozityviai prisideda prie bendros pasaulio visuomenės raidos. „Šio globalaus organizavimosi struktūra ir jos įteisinimas smarkiai palengvino aktyvios pasaulio visuomenės komponentų subūrimą“ (Meyer, Boli, Thomas, Ramirez, 1997, p. 163). Jiems prieštarauja pokolonializmo² teorijos atstovai, kurie pabrėžia organizacijų neoliberalią, jų nuomone, provakarietišką poziciją ir mano jas esant neokolonializmo įrankiais.

Siekdami suprasti, kokius mechanizmus pasitelkusios tarptautinės organizacijos įgyja galią lemti, kas švietimui yra svarbu, matome iki šiol neregėtą tarptautinių lyginamųjų testų svarbos fenomeną (Meyer, Benavot, 2013; Rizvi, Lingard, 2010; Sellar, Lingard, 2013). Lyginamojo švietimo teoretikai C. Morgan ir A. Shahjahn savo analizėje tvirtina, kad plinta tarptautinių organizacijų švietimo rodiklių konstravimas remiantis tyrimais grįsta švietimo kultūra,

² Viena iš švietimo globalizacijos interpretavimo minties mokyklų. Pokolonializmo teorija gretinama su kritinės pedagogikos teorija. Pasak jos, po Antrojo pasaulinio karo, iširus kolonijinėms imperijoms, Vakarai platina savo švietimo modelį kaip pagrindinį kultūrinio imperializmo įrankį (Carnoy, 1974; Spring, 1998, 2006; Willinsky, 1998). Pokolonializmas įtvirtinamas per NVO, transnacionalines korporacijas ir laisvosios prekybos susitarimus. Pasak šių teoretikų, pagrindinės švietimo globalizacijos išraiškos yra rinkos ekonomika, žmogiškojo kapitalo diegimas ir neoliberalios mokyklų reformos. Ir visa tai tik turtingųjų valstybių ir internacionalinių korporacijų labui. Šios kritinės minties atstovų nuomone, toks švietimas yra tik ekonominė investicija, kurios tikslas kurti darbo jėgą internacionalinėms korporacijoms (Spring, 2015, p. 11).

kuri įteisina lyginamuosius duomenis kaip politinę priemonę švietimo sistemoms valdyti. Ekspertų teigimu, politikos formuotojai vis labiau pasikliauja lyginamųjų tyrimų duomenimis vykdydami švietimo reformas, taip atiduodami politinę valdžią iš nacionalinės į viršnacionalinę areną (Morgan, Shahjahan, 2014, p. 192).

Atsižvelgdami į besikeičiantį turinį savo dėmesį šiame darbe telksime į didžiausią įtaką tam tikrų šalių švietimo sistemoms darančią organizaciją – EBPO.

Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (EBPO) ir tarptautinis penkiolikmečių tyrimas (PISA)

Vienu iš pirmųjų smuikų globalaus švietimo klausimais šiandien „groja“ EBPO – Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (plačiau apie organizaciją <http://www.oecd.org/about/>). Tarp gausybės organizacijos atliekamų edukologinių tyrimų išsiskiria ambicingiausias ir didžiausią atgarsį sukeliantis tyrimas EBPO PISA – tarptautinis penkiolikmečių tyrimas, nagrinėjantis moksleivių skaitymo, matematikos ir gamtos mokslų pasiekimus, juos formuojančius veiksnius ir kt. (plačiau apie tyrimą <https://www.oecd.org/pisa/aboutpisa/>). Nors iš pirmo žvilgsnio atliekami šalių švietimo sistemų lyginamieji tyrimai tiesiogiai nesusiję su UT, šiandien matomas didelė teoretikų susidomėjimą keliantis „PISA efektas“. Jis pasireiškia valstybių pastangomis kuo geriau pasirodyti tyrimuose. Svarstoma, kokią įtaką tai daro ugdymo turiniui.

Tarptautinių lyginamųjų tyrimų įtaka lokaliai švietimui yra didelio mokslinin-

kų susidomėjimo objektas. Ekspertai sutaria, kad vyriausybės, matydamos kitaip arba geriau už save pasirodžiusias šalis, daro pakeitimų savo švietimo politikoje. Tyrėjų įsitikinimu, net pačių lyginimų ir testavimų forma savaime keičia supratimą, kas yra, kaip organizuojamas ir valdomas ugdymo turinys (Yates, Young, 2010, p. 5). Edukologai pažymi, kad nuo tada, kai pradėti didelio masto mokinių pasiekimų tyrimai (1960 m.), vis daugiau edukacinių lyginimų daugmaž standartizuoti, rezultatai pateikiami reitingų lentelėmis, o lyginimo vienetai (dažniausiai, bet ne visada – nacionalinės valstybės) išrikiuojami hierarchine tvarka. Tai uždegė žalią šviesą visiškai naujai „lyginamųjų lentelių politikai“ (Steiner-Khamsi 2003), arba „valdymui lyginant“ (Nóvoa, Yariv-Mashal, 2003), taip kuriant normatyvinį spaudimą dalyvaujančioms šalims siekti konkrečios rūšies švietimo reformų (Waldow, Takayama, Sung, 2014). Mokslininkai pažymi, kad „tarptautinių organizacijų įtaka pasireiškia kintamomis nacionalinėmis ugdymo programomis ir būtinybe ugdymo turinio formuotojams bei mokytojams prisitaikyti prie naujų lyginamųjų tyrimų, testavimų ir tarptautinių reitingavimo sistemų, pavyzdžiui, EBPO PISA“ (Young, Yates, 2010, p. 4).

Kokio masto įtaką švietimo sistemoms daro ši organizacija, rodo jos pačios atliktas tyrimas. 2012 m. EBPO, norėdama išsiaiškinti, kokią įtaką tam tikrų šalių politiniams švietimo sprendimams daro PISA penkiolikmečių tyrimo rezultatai, apklausė 37 EBPO šalis nares ir partneres. Paaiškėjo, kad PISA daugelyje ekonomikų yra svarbus elementas, veikiantis nacionalinio lygio švietimo politiką. Tyrimo įrodymai

byloja, kad PISA naudojamas integruojant ją į nacionalines švietimo gaires bei vertinimo ir egzaminavimo praktikas, standartizuojant turinį ir formuojant veiklos tikslus. Yra įrodymų, kad PISA tyrimai turi potencialą „apibrėžti“ politines problemas ir nustatyti tolesnių diskusijų kryptį tiek visuomeniniu, tiek valstybiniu lygmeniu (Breakspear, 2012, p. 27). Peržengdamas išorinio švietimo veiklos vertinimo slenktį, PISA įsitvirtina kaip nacionalinis pasiekimų vertinimo įrankis. Šalims, kurios anksčiau neturėjo nacionalinių pasiekimų vertinimo sistemų, tokia tampa PISA, o šalyse, turinčiose savo baigiamuosius vertinimus, PISA rezultatai papildo jau turimus duomenis ir leidžia palyginti juos su tarptautiniais rodikliais. Tyrime parodoma, kad daug šalių manė esant reikšmingomis ir tikslingai siekė įtraukti PISA tipo kompetencijas į perdarytas nacionalines ugdymo programas ir standartus. Tyrimo ataskaitoje pabrėžiama, kad ryškėja PISA, kaip išorinio globalaus standarto, vaidmuo, pagal kurį šalys nustato švietimo sistemų tikslus ir vertina pastarųjų pažangą. Pažymima, kad PISA normos priimamos tiek šalių / ekonomikų lygiu, tiek ir viršvalstybinių organizacijų, tokių kaip ES (Europos Komisija strateginiame dokumente „Švietimas ir mokymas 2020“ (Education and Training 2020) pabrėžia, kad remiantis PISA pasiekimų lygmenimis keliamas tikslas, kad nepasiekusiųjų antrojo lygmens mokinių būtų mažiau nei 15 proc.), taip pat verta paminėti, kad net 18 šalių jau oficialiai įtraukia PISA pasiekimų lygmenis ir rodiklius į savo nacionalinius ar subnacionalinius dokumentus, plėtros strategijas ir kt. (Breakspear, 2012, p. 28). Nesuklystume padarę prielaidą, kad

per pastaruosius metus padidėjus PISA tyrime dalyvaujančių šalių skaičiui padidėjo ir įtraukusiųjų PISA pasiekimų lygmenis ir rodiklius į nacionalinius dokumentus. Tarp tokių šalių yra ir Lietuva.

EBPO PISA lyginamųjų tyrimų paskatintos reformos (Vokietija, Japonija, Danija)

Kaip teigia tyrėjai Philipp Knodel, Kerstin Martens ir Dennis Niemann, nuo praėjusio šimtmečio aštuntojo dešimtmečio Vokietijoje nereformuotas švietimas tūkstantmečio pradžioje sulaukė „esminių“ ir „milžiniškų“ pokyčių. Edukologų nuomone, pokyčiai buvo tiesioginė reakcija į „PISA šoką“, sugriovusį Vokietijos kaip švietimo lyderės įvaizdį. Autoriai įrodo, kad „EBPO sukūrė spaudimą Vokietijai reformuoti vidurinio išsilavinimo sistemą perorientuojant ją į ekonominę paradigmą, kuri buvo pateikiama kaip žadanti geresnių rezultatų, didesnę nacionalinę ir individualų produktyvumą, taip pat atsitraukiant nuo švietimo kaip holistinio socialinės sanglaudos stiprinimo ir individų gerovės didinimo idėjos“ (Knodel, Martens, Niemann, 2013, p. 426). Švietimo kokybės gerinimo ir užtikrinimo metodai, vertinimo būdų diegimas, diagnostinių mokytojų įgūdžių gerinimas, edukacinių standartų įvedimas ir stebėseną atliekančios centrinės agentūros įsteigimas trumpai apibūdinamas kaip „empirinis posūkis“, kuris yra didelis Vokietijos švietimo politikos pokytis. Tyrėjai pabrėžia, kad iki „PISA šoko“ buvo griežtai kontroliuojamas mokymo turinys, o dabar pereita prie išmatuojamų kompetencijų, kurias mokinys privalės parodyti per standartizuotą vertinimą (Kno-

del, Martens, Niemann, 2013, p. 430). Vokiškoji didaktinė tradicija, teigianti, kad egzaminavimas turi stiprią neigiamą įtaką mokymo turiniui, metodams ir pedagoginiam stiliui, buvo radikaliai nutraukta įvedant patikrinimus pagal mokymo standartus. Tyrėjai nuogąstauja, kad tai lems mokymą „pagal vadovėlių“, kuris kažin ar prisidės prie aukštesnės kokybės.

Po to, kai dosniai finansuojama Danijos švietimo sistema PISA tyrimuose pasiekė tik vidutinių rezultatų, visuomenėje kilo diskusijų, sukėlusių įvairių politinių reformų, įskaitant strategijas, skirtas sustiprinti nacionalinę vertinimą ir egzaminavimą bei pagalbą socioekonomiškai nepalankioje padėtyje esantiems ir imigrantų mokiniams (Egelund, 2008). Tyrėja Maja Plum pažymi, kad po pirmosios PISA (2000 m.) ataskaitos ir tarptautinių tyrimų sukulto „šoko“ bendrojo lavinimo mokyklų įstatymas sulaukė 28 pataisų (Plum, 2014, p. 577). Negana to, po vėlesnių PISA tyrimų pasikeitė ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo reikalavimai įtvirtinant juos kaip svarbų žinių visuomenės ir žmoniškojo kapitalo vardiklį. Danų lopšeliai ir darželiai privalėjo skirti daugiau dėmesio mokymui (o ne auklėjimui ar priežiūrai). Kiekviena Danijos ikimokyklinio ugdymo įstaiga turėjo nurodyti aiškius tikslus, metodus ir įvertinimo priemones, pademonstruosiančias, ar jos kasdienės veiklos atitinka standartus keliamus šešiose vaiko vystymosi srityse: asmeninės kompetencijos, socialinės kompetencijos, mokslo, kalbinės kompetencijos, judesio ir kūno valdymo kompetencijos bei kultūrinių vertybių srityje (Plum, 2014, p. 571).

Japoniją taip pat galima priskirti prie šalių, kurios buvo sukrestos „PISA šoko“,

po kurio vyko politinės švietimo reformos. Iš pirmaujančios pozicijos PISA 2000 m. smarkiai nukritusi PISA 2003 m. Japonija, tyrėjos Keita Takayama teigimu, pasijuto lyg krizėje, kuri inspiravo audringus viešus ir politinius debatus. Švietimo ministerijos sprendimas buvo atnaujinti nacionalinius baigiamuosius egzaminus į juos įtraukiant PISA konstrukto užduotis, taip pat įvesti standartizuotus akademinis testus 6 ir 9 klasėse, kuriose mokiniai dalyvauja savanoriškai. Testuojama tai, kas ir PISA tyrimuose – skaitymo, matematinis ir gamtamokslinis raštingumas (Takayama, 2013).

EBPO PISA ir Lietuva

Į EBPO PISA tyrimą Lietuva įsitraukė 2004 metais. PISA 2006 tyrimo ciklas įvykdytas – 197 mokyklose, PISA 2009 tyrimo ciklas – 197 mokyklose, PISA 2012 tyrimo ciklas – 216 mokyklų, PISA 2015 tyrimo ciklas – 311 mokyklų. Kiekvieną tyrimo ciklą dalyvavo per 4 500 mokinių iš lietuviškų, lenkiškų bei rusiškų bendrojo lavinimo ir profesinių mokyklų, mokyklų direktoriai, mokinių tėvai. Šiuo metu Lietuva dalyvauja 2015 metų cikle (Nacionalinis egzaminų centras).

Kokio svarbumo Lietuvos švietimo politikams yra PISA, galime spręsti peržvelgę strateginius dokumentus. Pavyzdžiui, Valstybinėje švietimo 2013–2022 metų strategijoje pirmasis tikslas yra „paversti Lietuvos švietimą tvariu pagrindu valstybės gerovės kėlimui, veržliam ir savarankiškam žmogui, atsakingai ir solidariai kuriančiam savo, valstybės ir pasaulio ateitį“ (Lietuvos Respublikos Seimas, 2013, p. 2), o tai bus vertinama PISA

rodikliu (Lietuvos Respublikos Seimas, 2013, p. 2). Svarbus vaidmuo PISA tenka ir Lietuvos pažangos strategijoje „Lietuva 2030“, kurioje, kaip ir pirmiau minėtame dokumente, numatomas siekinys „mokinių, atitinkančių bent 3 (iš 6) mokymosi pasiekimų lygį, dalis pagal Tarptautinį penkiolikmečių tyrimą (PISA)“ (Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“). Taip pat 2014–2020 metų nacionalinėje pažangos programoje randame PISA rodiklius, kuriais vadovaujamesi ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012–2016 m. programos įgyvendinimo prioritetinių priemonių sąrašė, kur kaip vienas iš svarbiausių švietimo ir mokslo rezultatų įvardijama „Tarptautiniuose OECD PISA tyrimuose pasiekusių bent 3 skaitymo lygį 15 metų mokinių dalis (procentai): 2012 m. – 45 % <...> 2016 m. – 47 %“ (Lietuvos Respublikos Vyriausybė, 2013).

Konkretūs skaičiai strateginiuose dokumentuose iš popieriaus perauga į praktinius nacionalinių švietimo ministerijų veiksmus. Lietuvos švietimo horizonte tokių veiksmų apstu. Praėjus metams po pirmojo PISA 2004 m. ciklo paskelbta³ apie išorinio mokyklų auditavimo agentūros „Nacionalinės mokyklų vertinimo agentūros“ įsteigimą. Kad PISA tyrimai keičia ir Lietuvos ugdymo turinio reljefą, galime pastebėti ir skaitydami NEC svetainėje skelbiamas tyrimų ataskaitas ir antrinės analizės. EBPO PISA 2006 m. tyrimo antrinės analizės rekomendacijose pažymima, kad PISA tyrimo orientacija nėra įprasta Lietuvos mokytojams (OECD PISA

³ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministras, įsakymas dėl Nacionalinės mokyklų vertinimo agentūros steigimo ir nuostatų tvirtinimo 2005 m. gruodžio 30 d. nr. isak-2683, Vilnius.

tyrimo filosofija ir 2006 m. tyrimo antrinė duomenų analizė, 2011). Kitose tyrimo ataskaitose teigiama, kad, siekiant pagerinti matematinius pasiekimus „numatoma išleisti leidinį mokytojams su pavyzdinėmis PISA tyrimo skaitymo gebėjimų užduotimis, vertinimo instrukcijomis bei tų užduočių statistika. Tokiu būdu mokytojai galėtų pateikti užduotis savo mokiniams“ (Dudaitė, 2007, p. 93; 2010, p. 79). Šie leidiniai, tai po tarptautinių tyrimų pasirodantys „PISA raštingumo užduočių pavyzdžiai“, be jų, pedagogai taip pat skatinami specialiais mokymais ir kvalifikacijos kėlimosi kursais: „Metodinės medžiagos „Matematikos probleminiai uždaviniai“ parengimas, vadovaujantis PISA tyrimų ataskaitų rekomendacijomis“ (Lietuvos matematikos mokytojų asociacija, 2014); taip pat mokytojai raginami prisidėti prie PISA tipo užduočių kūrimo: „Kviečiame kūrybingus mokytojus dalyvauti konkurse „Užduoties kodas“ kuriant įdomias ir prasmingas užduotis mokinių problemų sprendimo gebėjimams ugdyti.“ Prie dokumentų, su kuriais privalo susipažinti užduočių kūrėjai „5 priedas⁴. *Problemos sprendimo kompetencijos apibūdinimas pagal PISA 2012*“ (Ugdymo plėtotės centras. Renginiai, 2014), į seminarus kviečiami ne tik švietėjai profesionalai, bet ir privatus sektorius – vadovėlių ir mokymo priemonių leidėjai: „Seminaras OECD PISA švietimo tarptautinio tyrimo pamokos; PISA tyrimo rezultatai ir vadovėlių tobulinimo gairės“

⁴ Problemų sprendimo struktūra (versta iš PISA (2012): Assessment and Analytical Framework. Mathematics, reading, science, problemsolving and financial literacy). Prieiga per internetą: <http://www.upc.smm.lt/naujienos/pisa/kodas/5_priedas_Problemos_sprendimo_kompetencijos_apibudinimas.pdf>. [Žiūrėta 2015-05-08].

(Ugdymo plėtotės centras, 2011), arba: „Švietimo ir mokslo ministerija ir Ugdymo plėtotės centras nuo 2014 m. rugsėjo 10 d. pradeda organizuoti mokymus vadovėlių ir kitų mokymo priemonių autoriams, vertintojams ir leidėjams „Lietuvos penkiolikmečių pasiekimai tarptautiniuose tyrimuose – esama situacija ir perspektyva mokymosi priemonių aspektu“ (UPC, 2014).

Kaip svarbų ugdymo turinio aspektą reikėtų įvardyti kintamą matematinio raštingumo apibrėžimą. Nacionalinio egzaminų centro pranešime spaudai⁵ tvirtinama: „PISA tyrimas akcentuoja ne mokinių gebėjimą atkurti žinias, o gebėjimą tomis žiniomis naudotis“ (Stundža, 2013). Naudojama ir praktiškai pritaikoma realiomis gyvenimo situacijomis matematika, kitų ekspertų nuomone, yra suprimityvinama. Profesorius Rimantas Norvaiša svarsto: „Kai švietimo sistemos kokybės rodikliu tampa konkretus skaičius, tai daroma viskas, kad būtų pasiektas nustatytas rodiklis. Tokiam tikslui pasiekti visai nebūtina siekti ugdyti loginio samprotavimo tikslumo matematikos pamokose. Pakanka treniruoti moksleivius sprendžiant „realius uždavinius“ (Norvaiša, 2014). Bandant pasiekti strateginiuose dokumentuose numatytų tikslų, t. y. mažinti prastai mokančiųjų matematiką (nepasiekusiųjų antrojo matematikos raštingumo lygio pagal PISA), ŠMM rimtai aptarinėjamas „Matematinis raštingumas PISA tyrimų pagrindu“⁶, ekspertas

⁵ Mindaugas Stundža (2013). *Penkiolikmečių matematinio, gamtamokslinio raštingumo ir skaitymo gebėjimų*. Prieiga per internetą: <http://nec.lt/failai/3953_OECD_PISA2012_pranesimas_spaudai_2013_12_03.pdf>. [Žiūrėta 2015-04-08].

⁶ Švietimo problemos analizė. Matematinis raštingumas PISA tyrimų pagrindu. Prieiga per internetą:

nuogaštą: „[PISA matematikos] apibūdinimo pagrindinė mintis aiški – pasaulio ir kasdienės aplinkos pažinimas naudojant matematiką yra vienintelis matematinio ugdymo tikslas. Natūralu, kad tokio tikslo siekia tarptautinė ekonominio pobūdžio organizacija OECD. Bet visiškai nepateisinama, kad tokiu tikslu apsiriboja nacionalinė valstybė, kuri turėtų rūpintis ilgalaikiais ekonominio ir kultūrinio vystymosi tikslais. Mūsų pasirinkimą iliustruojantis pavyzdys – arba galima mokytis tik vairuoti mašiną, arba galima dar ir bandyti suprasti bendriausius mašinos veikimo principus“ (Norvaiša, 2015).

2014 m. rugpjūčio 26 d. vyko švietimo ir mokslo ministro spaudos konferencija apie naujų mokslo metų aktualijas bei savivaldybių administracijų švietimo padalinių vadovų konferencija „Švietimo prieinamumas ir lygios galimybės – iššūkiškai užtikrinant kokybę“. Konferencijoje tuometis švietimo ir mokslo ministras prof. Dainius Pavalkis, grįsdamas privalomą ikimokyklinio ugdymo įteisinimą, rėmėsi tarptautiniais lyginamaisiais tyrimais. Citatos iš ministro skaidrių: „OECD: Ikimokyklinis ir priešmokyklinis ugdymas daro teigiamą poveikį vaikų tolesnei socialinei ir emocinei raidai, mokinių pasiekimams, iškritimo iš mokyklos rizikos mažinimui; PIRLS: Pasiekimams didžiausią įtaką turi tiek socialinis ekonominis kontekstas, tiek dalyvavimas ankstyvajame ugdyme; PISA: Nustatytas tiesioginis ryšys tarp pasiekimų ir dalyvavimo priešmokyklinio ugdymo programose“ (Paval-

kis, 2014, p. 5). Be to, ministras nurodė, kad jau parengtos ir šio ankstyvojo ugdymo vertinimo sistemos, kokybės kriterijai ir gairės (Pavalkis, 2014, p. 7). Mokslo metų trukmė, pasak ministro, taip pat turėtų būti ilginama remiantis tarptautinių lyginamųjų tyrimų atskleistu „reikšmingu sąryšiu tarp mokymosi pasiekimų ir mokymosi trukmės“ (p. 8). Atskirą dėmesį D. Pavalkis skyrė suderinti standartizuoto vertinimo sistemai, kuri prasideda antroje klasėje kaip „diagnostinis įrankis“, trunka 4, 6, 8 klasėse kaip standartizuoti ir tarptautiniai testai, 10 klasėje PUPP (Pagrindinio ugdymo pasiekimų patikrinimo) forma ir galiausiai 12 klasėje brandos egzaminų pavidalu.

Atlikus Lietuvos švietimo sistemos dokumentų ir informacijos šaltinių pirminę analizę galima teigti, kad Lietuva, palyginti su kitomis tirtomis valstybėmis, kuriose po prasto pasirodymo PISA tyrime įvykdavo panašaus pobūdžio švietimo kaita, imasi analogiškų veiksmų. Išmatuojamų kompetencijų svarbos augimas, PISA tyrimo rodiklių įtraukimas į nacionalinius strateginius dokumentus, matematikos ir gamtamokslių disciplinų projektų plėtra, PISA konstrukto užduočių įtraukimas į nacionalinius pasiekimų vertinimus, tyrimo duomenų naudojimas atskaitingumo ir kokybės kontrolės mechanizmams diegti, galima teigti, yra PISA tyrimo inspiruotos reformos, pasireiškiančios ne tik užsienyje, bet ir Lietuvoje. Remiantis šia prielaida kyla pagrįstų klausimų dėl Lietuvos švietimo politikos kryptingumo, jos formuojamo ugdymo turinio orientacijos ir savarankiškumo. Atsakymams į šiuos klausimus reikia išsamesnės analizės, kurią atliksime pasitelkdami empirinį tyri-

<http://www.nmva.smm.lt/wp--content/uploads/2012/12/575_1558e29fc5e98354b8da8731cc505362.pdf>. [Žiūrėta 2015-04-08].

mą – pusiau struktūruotą giluminį ekspertų interviu.

Empirinio tyrimo metodologija

Tyrimo tikslas – remiantis ekspertinėmis nuomonėmis ištirti, kokią įtaką bendrajam ugdymo turiniui daro tarptautiniai tyrimai, vykdomi Lietuvoje. Interviu metu išaiškinta įtaka, jos išraiškos ir požymiai leis įvardyti ugdymo turinio kaitos tendencijas, priklausomas nuo tarptautinių tyrimų.

Tyrimo metodai. Atliekant tyrimą buvo remtasi Kenneth Bailey, Palena Neale, Joe Kincheloe, Kathleen Berry, Kęstučio Kardelio metodologiniais siūlymais. Tyrimas vykdytas remiantis pusiau struktūruoto giluminio interviu metodu, informantams pateikiant orientacinius, bendro pobūdžio klausimus.

Tyrimo dalyviai. Tyrimo dalyviais pasirinkome švietimo sistemoje daugiau nei dešimt metų dirbančius arba pedagogo eksperto kvalifikaciją turinčius specialistus, kuriuos galima įvardyti švietimo ekspertais. Būtina sąlyga, kad dalyvių darbas būtų susijęs su tyrimo objektais – bendrojo ugdymo turiniu ir jam darančiais įtaką veiksniais.

Atrinkdami tyrimo dalyvius, siekėme, kad kiekvienas informantas suteiktų papildomos informacijos apie tiriamą objektą. Pasirinkimo kriterijus buvo sąsajos su ugdymo turiniu ir jį lemiančiais veiksniais (patirtis įgyvendinant, kuriant, vertinant ugdymo turinį).

Du respondentai yra Ugdymo plėtotės centro darbuotojai, du universitetų dėstytojai, vienas Seimo mokslo ir kultūros komiteto darbuotojas ir vienas progimnazijos vadovas.

Tyrimo proceso organizavimas

Duomenys rinkti vykdant pusiau struktūruotą interviu. Informantai – švietimo ekspertai, einantys skirtingas pareigas įvairiose švietimo institucijose. Ekspertai prieš susitikimą sutarė vietoje ir laiku būdavo trumpai supažindinami su tyrimo tema, bet, stengiantis apsaugoti tyrimą nuo galimų paklaidų dėl tyrėjo nuomonės ar požiūrio į tiriamus reiškinius, smulkesnė informacija apie teorinę darbo dalį nebuvo atskleista. Dėl tos pačios priežasties informantams būdavo garantuojamas ir anonimiškumas. Interviu trukdavo nuo 45 min. iki 1,5 valandos.

Tyrimo duomenų analizė atlikta remiantis šiomis stadijomis:

- Atviras kodavimas – ieškota prasmingų duomenų sąsajų, duomenys grupuoti į pirmines kategorijas (subkategorijas).
- Ašinis kodavimas – besiformuojančios subkategorijos, sujungtos į kategorijas.
- Atrankinis kodavimas – aprašytas tekstas, kuriame paaiškintos kategorijų sąsajos.

Duomenų kodavimas, kategorizavimas ir generalizavimas vykdytas programa MAXDQA11.

Ugdymo turinio kaitos priežastys

Ekspertams pasakojant apie Lietuvos bendrąjį ugdymo turinį, jo kryptį ir kaitą buvo minimos įvairios UT veikiančios jėgos ir organizacijos. Paprašyti pasakyti savo nuomonę plačiau informantai, priklausomai nuo einamų pareigų ir profesinės patirties, nurodė įvairias jėgas, tiesiogiai ir netiesiogiai darančias įtaką ugdymo turiniui.

Švietimo ekspertų išsakytos ugdymo turinį veikiančios jėgos

<...> dabar labai dairomasi „ką daro kiti?“. Deklaruojami tie patys didieji tikslai, o jau ten konkrečiai, tai kiekvienas įvairiai elgiasi. Reikia pripažinti, kad mažiau galvojama savo galva, o daugiau tiesiog žiūrima kaip kokie ten škotai, kaip kokie velsiečiai <...> Visos šalys savaip sprendžia savo iššūkius, o Lietuva – kažkaip lietuviškai: labai stropiai puola vykdyti bet kurią direktyvą, labai nekritiškai priima tuos pageidavimus, einančius iš Briuselio ar OECD ar iš kitų organizacijų (E1).

<...> viską reguliuoja galių centrai, ten tos tarptautinės organizacijos, čia būtų banalu vardinti kažkokius ar valiutos fondus, ar asociacijas, ar tyrimų programas, viskas pas mus yra aprašyta (E5).

Iš to, su kuo kasdien susiduriame, tai OECD, Europos Sąjungos struktūros, institucijos, tai daro poveikį. Galų gale Tarptautinis Valiutos Fondas daro įtaką (E2).

Labiausiai Lietuvos ugdymą veikia organizacija OECD. Lietuva nėra jos narys, bet baisiausiai nori tapti tuo nariu <...> labiausiai stengiasi ir deda pastangas atitikti tuos kriterijus, kuriuos ta organizacija savo narėms kelia.<...> Pagrindinis būtų PISA tyrimas, atliekamas kas trejus metus (E3).

Ekspertai išskiria ugdymo turinio kaitą kaip nuo Lietuvos švietimo sistemoje dirbančių individų noro ir valios priklausantį procesą. Kalbant apie ugdymo turinio formavimą, E1 nuomone, vyksta kitų šalių ugdymo programų „skolinimasis“, kuris dažnai priklauso nuo konkrečių žmonių: *Tą ugdymo turinį ne tik kad centrai gali valdyti, bet jis priklauso net nuo atskirų žmonių, net bijau pasakyti, nuo vieno žmogaus gali priklausyti (E5); Ir dėl to viena programa ten pagal škotus, kita parašyta pagal kana-*

diečius, trečia pagal...<...> negalvoja, ko reikia konkrečiai dabar Lietuvai ir mūsų vaikams ... (E1). Kitą sprendimų priėmimo medalio pusę parodo E6, jis akcentuoja bendrų susitarimų kultūrą ir įvairių suinteresuotų šalių įtraukimą į ugdymo turinio klausimus. Nors, kaip iš vėlesnės informanto kalbos matyti, tai kartais apsinkina ir sulėtina specialistų ir ekspertų veiklą: „verslas spaudžia ir atakuoja ministeriją.“ (E6) Informantų minėtos konkrečios organizacijos sutampa su teorinėje tyrimo dalyje įvardytomis globaliomis švietimo kaitos jėgomis. Išskirdami tarptautinių organizacijų lygmenį, ekspertai dažniausiai minėjo Europos Sąjungą (E1, E2, E5, E6), TVF (E2, E5), EBPO (E1, E2, E3, E5, E6), būtina pabrėžti, kad informantas E4 įvardijo „tarptautinius tyrimus“, neminėdamas konkrečios organizacijos ar pavadinimo. Kaip rodo ekspertų išvardytos kaitos jėgos, oficialus Lietuvos ugdymo turinys ne visada formuojamas pasitarus su visuomene, bet pastebima ir demokratinių procesų.

Tarptautinių lyginamųjų tyrimų vertinimas

Visiems ekspertams minint EBPO ar tarptautinius tyrimus kaip ugdymo turinio kaitos veiksnį, buvo paprašyta įvertinti Lietuvoje vykdomus tarptautinius lyginamuosius tyrimus. Pasidomėjus informantų nuomone apie tarptautinių tyrimų, vykdomų Lietuvoje, metodologinius pranašumus ir trūkumus, gauti šie atsakymai:

Metodologiniai pranašumai:

- didelė imtis (E2);
- galimybė palyginti save su kitomis šalimis (E4, E6);
- galimybė analizuoti duomenis (E1, E6).

Metodologiniai trūkumai:

- užduočių kokybė (E1, E3, E5);
- organizavimo trūkumai (E5, E2);
- kultūrinis šališkumas (E2, E3, E5);
- reitingavimas (E1, E2, E3, E4, E5, E6).

Būtina pabrėžti, kad dauguma informantų, kalbėdami apie tarptautinius lyginamuosius tyrimus, minėjo būtent EBPO PISA penkiolikmečių tyrimą. Du ekspertai papildomai minėjo ir kitus tyrimus – IEA TIMSS (E3), IEA ICILS, OECD PIAAC (E6). Didelės nuostabos tai nekelia, panaši tendencija atsiskleidė ir teorinėje tyrimo dalyje – PISA tyrimui skiriama daugiausia dėmesio.

Yra dar toks TIMSS tyrimas, bet jis daugiau tiria matematinius gebėjimus. Jeigu PISA tiria matematikos taikymo gebėjimus, tai TIMSS jau gilesnius tyrimus atlieka, ir užduotys yra labiau matematiškos. Bet jie poveikį mažesnę turi. Tie tyrimai daromi, bet niekad nesutikau, kad TIMSS tyrimai dokumentuose atsispindėtų. Čia dar vienas įrodymas, kad mūsų ugdymą formuoja ne bet kokie tarptautiniai tyrimai, bet tie, kuriuos formuoja OECD. Kodėl ne TIMSS, aš nežinau, nors jis matematiniu požiūriu mums būtų palankesnis (E3).

Reikšminga tai, kad dauguma informantų pastebimai plačiau aptarinėjo tyrimų trūkumus, dažnai vangiai svarstydami apie pranašumus. Dažniausiai ekspertai kritikavo tyrimo užduočių kokybę:

Vertinu labai kritiškai, nes esu psichologė. Turėjau labai rimtą pasirengimą ir supratimą, kas yra tyrimai ir kaip jie ten padaromi, kokie jie galėtų būti ir kokie jie turėtų būti ir kokius juos pavyksta padaryti, kai būna riboti resursai ir įvairūs kiti veiksniai.

Aš tų vadinamųjų tyrimų tyrimais net negalėčiau pavadinti. Tai yra ne tyrimai, tai yra testavimas, primityvus gana, dabar stengiamasi truputį jį pamoderninti, bet vis tiek tai yra testavimas, surenkami testų rezultatai, apdorojami statistiškai ir viskas. Koks čia tyrimas? Na aišku, yra dar ir kitos dalys, kurios leidžia daryti koreliacijas. Tai yra nuostabu, nes jau gali daryti analizę, kas nuo ko priklauso, kaip ten kas su kuo susiję (E1).

Išreikštas informantų rūpestis ir organizavimo skaidrumu. Skirtingi ekspertai teigė, kad tyrimų vykdymas „surežisuotas“, dalyvaujančios mokyklos „parenkamos“ ir nebūtinai atspindi tikrus statistinius dėsningumus (E2, E5). Trys ekspertai kvestionavo ir kaip svarbų trūkumą nurodė dėl globalaus tyrimo masto neišvengiamą kultūrinį tyrimo šališkumą.

Čia yra tokių dalykų kaip skirtingi kultūriniai dalykai. Jeigu nori kažkokį sudėtingesnę uždavinį formuluoti, tai kiekvienoje šalyje yra skirtingi niuansai, kaip suformuluoti tą sąlygą, kad vienodai suprastų skirtingų šalių, ypač Azijos ir Europos, žmonės (E3).

Būtina pabrėžti, kad vienas iš ekspertų, priešingai nei visi kiti, nurodė PISA tyrimo užduotis kaip pranašumą:

Galiu pasakyti, kuo tas pats PISA tyrimas patrauklus. Kai mes padarėme tuos septynis susitikimus ir tarėmės dėl kokybės konstrukto tuose susitikimuose buvo išnagrinėtas tas PISA konstruktas, ne akiai, o skiriant dėmesį, koks gi tas tyrimas iš tikrųjų ir ką gi jis ten rodo. Tai labai stiprūs mechanizmai yra ne tik pačiame tyrime sukonstruoti kaip aš supratau iš visų diskusijų su mūsų žinovais, bet ir patys loginiai konstruktai labai naudingi tolimesniam mūsų darbui (E6).

Tarptautinių lyginamųjų tyrimų poveikis ugdymo turiniui

Tarptautinių tyrimų ir ugdymo turinio ryšio veiksmingumą patvirtina šioje tyrimo dalyje išsakytos respondentų nuomonės. Remdamiesi ekspertų požiūriu išskyrėme šias pagrindines poveikio kryptis, kuriomis tarptautiniai tyrimai keičia ugdymo turinį:

- kinta ugdymo turinys;
- pats ugdymo procesas;
- ugdymo tikslai;
- bendrojo ugdymo programos;
- ugdymo turinio savitumas.

Toliau atskleidžiama, kaip informantai tai pateikia.

Informantų nuomonė sutampa su teorinėje šio tyrimo dalyje išskirta pozicija dėl netiesiogiai tarptautinių tyrimų siaurinamo ugdymo turinio, kai kasdienėje ugdymo veikloje pradedama koncentruotis ties tais įgūdžiais ar kognityviais gebėjimais, kurie tikrinami lyginamuosiuose tyrimuose.

Dar labiau fokusuotis į tai, kad mes turime stengtis pagerinti tuos tyrimų, testavimų rezultatus, tai reiškia dar labiau susiaurinti. Kas ir yra baisiausia. Didysis testavimų blogis yra tas, kad visiškai susiaurinamas ugdymo turinys (E1).

E4 pažymėjo, kad galimai dėl tarptautinių tyrimų įtakos keičiama ir mokslo metų trukmė:

Ugdymo turinio kaitos dalis yra kalbėjimas apie mokslo metų ilginimą, apie tam tikrus kosmetinius pakeitimus <...>.

Informantai atskleidė, kad ugdymo turiniui kaip priemonė naudojamos tarptautinių tyrimų užduotys, taip pat pabrėžiami tie gebėjimai ir temos, kuriuos pedagogai supranta kaip tarptautinį „standartą“.

Čia panašiai kaip egzaminams ruošiam 11–12 klasėje. Užmirštame apie programas ir ruošiam egzaminams. Tai dabar papildomai ir aštuntų klasių, penkiolikmečiai yra ruošiami, kad gerai pasirodytų PISA tyrimuose (E3).

Trys informantai apibūdino ir disciplinuojamąjį tyrimų efektą. Disciplinuojamos visos švietimo sistemos grandys. Kokybės gerinimu prisidengusi atskaitingumo sistema reikalauja demonstruoti aukštus pasiekimus, o tai savo ruožtu negali neveikti ugdymo turinio.

<...> jeigu jau yra tokie įrankiai, kurie leidžia pamatuoti ne tik vaikų, bet ir mokytojo darbą, ir mokyklos darbą, ir šalies darbą, tai tada žinoma, nuo šalies valdžių iki savivaldybių iki mokyklos vadų, iki mokytojų, iki tėvų, iki vaikų, visi nori pasirodyti kuo geriau (E1).

Ekspertas E1 pabrėžė savanorišką runginimąsi dėl aukštesnės vietos tyrimo reitingų lentelėse. Tai sietina su žinomu reitingavimo efektu, kai lyginant vienus subjektus su kitais vyksta konkurencijos inspiruotas lenktyniavimas. Kadangi nė vienas iš ranguojamų subjektų neturi galimybės nulemti, kas bus matuojama ir lyginama, tai sutampa su teorinėje šio tyrimo dalyje aprašytu reiškiniu „lyginamųjų lentelių politika“ (Steiner-Khamsi 2003), arba „valdymu lyginant“ (Nóvoa, Yariv-Mashal 2003).

Informantas E5 pabrėžė kitą reitingavimo aspektą. Jo nuomone, nerodantys noro lenktyniauti yra disciplinuojami teikiant pagalbą, taip pateikiant, kad reikia orientuotis į aukštus pasiekimus konkrečiose srityse.

Ji mus suranguoja. Bet tai jėgai mes paskui visi tarnaujam. Ji nusileidžia iki manęs per tuos testus, o paskui įsijungia visos admi-

nistravimo jėgos ir vadybinės. <...> orientuojamės į visišką instrumentus. Pagal tai mane vertins, mano darbą, kaip mokytojo, kaip mokslo žmogaus (E5).

Netgi patariama, kad tos mokyklos, kurių rezultatai žemesni už šalies vidurkį, tai jau tos mokyklos turėtų pasitreniruoti daugiau, atkreipti dėmesį. Kalbama, kad net mokyklos vertinimuose apie tai bus galvojama (E3).

Informantų, kalbančių apie tarptautinių tyrimų vykdomą šalių reitingavimą, buvo klausiama, ar aukštesni pasiekimai tarptautiniuose tyrimuose reiškia kokybiškesnę šalies švietimą. Daugelis skubėjo pabrėžti, kad standartizuoti tarptautiniai lyginamieji tyrimai geba išmatuoti tik siaurą švietimui keliamų tikslų spektrą – žinias ir gebėjimą jas pritaikyti, dėl to jokia būdu negalima gretinti pasiekimų tyrimuose su švietimo kokybe.

Aukštesni pasiekimai rodo tik vieną šaką, tik vieną medį, kur galima lipti. Jeigu mes matuojame pagal tokią liniuotę, tai mes tokius rezultatus turime (E6).

Kiti ekspertai net supriešino pasiekimus ir kokybę:

Vieni kalba apie vertybes, siekius ir t. t., o kiti apie pasiekimus, rezultatus ir statistiką, didžiulius skaičius. Nėra susišnekėjimo (E5).

Buvo pabrėžta, kad, siekiant pagerinti pasiekimus tarptautiniuose testuose, visai nebūtina pagerinti švietimo kokybės, užtenka „mokytiis testui“ (E3).

Apibendrinant pastaruosius ekspertų pasisakymus reikia pasakyti, kad hierarchiškai surikiuojant ir lyginant šalis, ugdymo įstaigas ar mokytojus, tikėtinas padarinys – ugdymo turinio „pritaikymas“ testui ir klasėse pasireiškiantis bendrojo ugdymo turinio, apimties ir tikslų siaurėjimas.

Informantai, paklausti, ar tarptautiniai tyrimai prioretizuoja ekonomikos ir darbo rinkos keliamus tikslus ugdymo turinyje, atsakė skirtingai. Visi sutiko, kad darbo rinka vaidina svarbų vaidmenį švietime, bet tarptautiniams tyrimams suteikė skirtingą vaidmenį. Svarbu pabrėžti, kad, priešingai nei teorinėje tyrimo dalyje išreikšta mintis apie tarptautinių tyrimų ir rinkos poreikių ryšį, E1 ir E3 pažymėjo, kad tarptautiniai tyrimai, standartizuotais testais tirdami siaurą pasiekimų spektrą šiandienos rinkai reikalingų kompetencijų ilgalaikėje perspektyvoje, gali pakenkti ekonomikai.

Man atrodo, kad visuomenės progresui tokie dalykai tik trukdys. Ir jeigu dabar mūsų darbdaviai aiškina, kaip čia reikia tarnauti tikrai ūkiui, tai jie patys nesuvokia, ką kalba, jie galvoja tik apie šią dieną, bet visiškai negalvoja apie valstybę, visuomenę ir tautos ateitį. Pragmatiški, utilitaristiški interesai, mano galva, šokinėjimas apie testus neša priešingą rezultatą, ne padės, o pakenks (E1).

PISA keičia matematiką ne į tą pusę. <...> Jeigu mes norime nepasimesti tame pasaulyje ir nelikti provincija, mes turime irgi kurti. O kūryba šiuolaikiniame lygmenyje reikalauja aukšto lygio matematinių gebėjimų. PISA niekada to nepasieks (E3).

Daugelis ekspertų nuogąstavo dėl tarptautinių tyrimų stiprinamos standartizacijos. Lietuviškų kriterijų keitimas tarptautiniais jų buvo įvardytas kaip ugdymo turinį homogenizuojantis veiksnys.

Tai iš esmės bandymas švietimą unifikuoti. Galbūt netgi ir primesti tam tikrus vienodus vardiklius (E4). O globaliai rinkai daryti reikia universalių švietimo sistemų (E3). Problema, iššūkis yra identiteto dalykas. Skaudi paties turinio, dalyko, mokytojo identiteto niveliacija (E5).

Apibendrinant ekspertų pasisakymus galima teigti, kad ateities perspektyvoje prognozuotina stiprėjanti trintis tarp visuomenės dalies, kuri kvestionuoja švietimo, kaip ekonominių institucijų ir valstybės užsakymo vykdytojo, vaidmenį, ir tų, kurie mato tik šios krypties pranašumus. Pabrėžtina, kad vienai iš pusių apeliuojant į bendrąsias mokinio kompetencijas, kita pusė tarptautinių tyrimų rezultatų forma pateiks pozityvistines, sumokslintas tiesas, dėl to neabejotinai turės svaresnių įrodymų, o tai *per se* lems jos požiūriams ir intencijoms didesnę kredibilitumą. Interviu dalyvių pasidalijimai ir šio tyrimo teorinėje dalyje išdėstyti faktai leidžia daryti prielaidą, kad Lietuvos bendrojo ugdymo mokykla susidurs su didėjančiu centralizuotu decentralizavimu, pasireiškiančiu švietimo vadybos klausimų sukonzentravimu į lokalų mokyklų lygį, tuo pat metu ugdymo turinio ir strategijų kūrimo svertus išlaikant valstybės rankose. O pastebimas valstybės siekis atitikti tarptautinius tyrimus vykdančios organizacijos EBPO kriterijus kelia politinį klausimą, kieno vertybes ir pasaulėvaizdį atspindi ši besiformuojanti švietimo kryptis? Didėjant emigracijai ir vykstant visuomenės stratifikacijai šie klausimai turėtų būti keliami ir anapus siauro švietimo ekspertų rato.

Išvados

1. Šiandienį ugdymo turinio formavimo(si) kontekstą veikia globalizacijos ir postmodernizmo reiškiniai. Dėl įtakos švietimui matoma nuolatinė interesų kova, kurios pagrindinis „prizas“ – galimybė lemti ugdymo turinio kryptį. Globalizacija visų pirma yra ekonominis reiškinys.

Šalys bando ieškoti valstybės, ekonomikos ir visuomenės poreikių pusiausvyros, bet žinių ekonomikoje ugdymo turinio kuriamas produktas yra perkamas ir parduodamas, todėl efektyvumo, sąnaudų ir naudos analizės ir žmogiškojo kapitalo teorija tapo neatskiriama švietimo politikų žodyno dalimi. Paslėptas rinkos ugdymo turinys siaurina ugdymo turinio horizontą, sureikšmindamas greičiausiai atsiperkančias ir ekonominių pranašumą suteikiančias kompetencijas, nuošalėje palikdamas etines, moralines ar socialines kompetencijas.

2. Tarptautinių tyrimų įtaka ugdymo turiniui yra santykinai naujas reiškinys. Atliekami mokinių pasiekimų lyginamieji tyrimai iš pirmo žvilgsnio tiesiogiai nesusiję su ugdymo turiniu ir yra tik matavimo instrumentas, suteikiantis valstybėms didelę reikšmingų duomenų bazę, tačiau nerimą keliantis valstybių siekis kuo geriau pasirodyti tyrimuose dažnai lemia bereikalingą vietinių švietimo sistemų reformavimą. Išskirtini šie reformų aspektai: ugdymo tikslų kėlimo centralizavimas, mokyklos lygmens vadybos decentralizavimas, pasirinkimo laisvės ir privatizavimo didinimas, išplėstas rinkos mechanizmų naudojimas, ugdymo turinio standartizavimas, reguliarus auditavimas. Ugdymo turinio tikslai dažniausiai perorientuojami į ekonominę paradigmą, žada aukštus pasiekimus tiek nacionaliniu, tiek individualiu lygmeniu. Bet tuo pat metu vyksta atsitraukimas nuo švietimo, kaip holistinio socialinės sanglaudos stiprinimo ir individų gerovės didinimo, idėjos.

3. Lietuvos švietimo sistemoje ir formuojant ugdymo turinį pastebima panašių pokyčių. Tarptautinio tyrimo PISA rodikliai yra minimi Valstybinėje švietimo 2013–2022 metų strategijoje, Lietuvos pažangos strategijoje „Lietuva 2030“, organizuojami PISA mokymai bei seminarai pedagogams ir vadovėlių autoriams, pabrėžiamas vertinimo ir įsivertinimo mechanizmų diegimas mokyklose, stiprinamos atskaitingumo sistemos, daug dėmesio skiriama matematiniam ir gamtamoksliniam raštingumui, įvedamas privalomas matematikos egzaminas, akcentuojamas gabių ugdymas ir orientacija į aukštus pasiekimus.
4. Pusiau struktūruotu interviu ištyrus Lietuvos ekspertų požiūrį į tai, kokią įtaką Lietuvos bendrojo ugdymo turiniui turi dalyvavimas tarptautiniuose lyginamuosiuose tyrimuose, pasitvirtino teorinės išvalgos. Ekspertų pastebėtas didelis politinių pajėgų metimas, siekiant kuo aukštesnių nacionalinių pasiekimų tarptautiniuose tyrimuose, yra kvestionuotinas dėl ugdymo turinio siaurimo. Pažymėtina, kad išmatuojamos kompetencijos sudaro tik mažą dalį bendrojo lavinimo mokyklai keliamų uždavinių, dėl to rekomenduotinas adekvatus išteklių ir dėmesio skyrimas šiai problemai spręsti.
5. Empirinio tyrimo metu atskleista, kad papildomi duomenys, surinkti tarptautinių tyrimų metu, yra vertingi ir jokių būdu negalima jų ignoruoti, tačiau dėl tikėtino tyrimų užduočių kultūrinio šališkumo, kokybės ir kvestionuotinos organizavimo tvarkos susidaro pagrįsta abejonė dėl reitinguose skelbiamų skirtingų šalių pozicijų objektyvumo. Kiekvienos šalies švietimo sistema yra unikali, dėl to lyginti jas tarpusavyje ir skelbti „nugalėtojus“ bei „pralaimėtojus“ nėra konstruktyvu.
6. Remiantis ekspertų interviu galima teigti, kad aukšti pasiekimai tarptautiniuose tyrimuose gali slėpti dideles vidaus švietimo problemas, o žemi pasiekimai nebūtinai reiškia, kad tam tikroje valstybėje švietimo kokybė per prasta. Atsižvelgiant į tai, keltini pagrįsti klausimai dėl Lietuvos švietimo politikos kryptingumo, demokratiškumo ir siaurimo orientuojantis į reitingus.

LITERATŪRA

Breakspear, S. (2012). *The Policy Impact of PISA: An Exploration of the Normative Effects of International Benchmarking in School System Performance*. OECD Publishing. Prieiga per internetą: <<http://dx.doi.org/10.1787/5k9fdffr28-en>>. [Žiūrėta 2015-03-30].

Carnoy, M; Khavenson, T; Ivanova, A. (2015). Using TIMSS and PISA results to inform educational policy: a study of Russia and its neighbours. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, Vol. 45 (2), p. 248–271.

Egelund, N. (2008). The value of international comparative studies of achievement – a Danish perspective. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, Vol. 15 (3), p. 37–41.

Yates, L; Young, M. (2010). Globalisation, Knowledge and the Curriculum. *European Journal of Education*, Vol. 45, (1), p. 4–10.

Knodel, P; Martens, K; Niemann, D. (2013). PISA as an ideational roadmap for policy change: exploring Germany and England in a comparative perspective. *Globalisation, Societies and Education*, Vol. 11 (3), p. 421–441.

Lietuvos matematikos mokytojų asociacija. (2014). *mif.vu.lt*. Prieiga per internetą: <<http://mif.vu.lt/lmma/?p=1103>>. [Žiūrėta 2015-04-06].

Lietuvos Respublikos Seimas. (2013). Valstybinė švietimo 2013–2022 metų strategija. Priedas. Prieiga per internetą: <https://www.smm.lt/uploads/lawacts/docs/451_f91e8f0a036e87d0634760f97ba07225.pdf>. [Žiūrėta 2015-03-23].

Lietuvos Respublikos Vyriausybė. (2013 m. 03). Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012–2016 m. programos įgyvendinimo prioritetinės priemonės. Prieiga per internetą: <http://www.lpsk.lt/docs/2013-03-01_PRIEMONI%C5%B2_PLANAS_MAP-2.pdf>. [Žiūrėta 2015-04-05].

Lingard, B; Rawolle, S; Taylor, S. (2005). Globalising policy sociology in education: working with Bourdieu. *Journal of Education Policy*, Vol. 20 (6), p. 759–777.

Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija. Prieiga per internetą: <<https://www.urm.lt/default/lt/ekonomine-diplomatija/lietuva-tarptautinese-ekonominese-organizacijose/ebpo>>. [Žiūrėta 2015-03-20].

Meyer, H. D; Benavot, A. (2013). PISA and the Globalization of Education Governance: some puzzles and problems. In Phillips, D. A. (Eds.) *PISA, Power, and Policy*. United Kingdom, Symposium Books.

Meyer, J. W; Boli, J; Thomas, G. M; Ramirez, F. O. (1997). World Society and the Nation-State. *American Journal of Sociology*, Vol. 103 (1), p. 144–181.

Morgan, C; Shahjahan, R. A. (2014). The legitimization of OECD's global educational governance: examining PISA and AHELO test production. *Comparative Education*, Vol. 50 (2), p. 192–205.

Moutsios, S. (2010). Power, politics and transnational policy-making in education. *Globalisation, Societies and Education*, Vol. 8 (1), p. 121–141.

Nacionalinis egzaminų centras. (n.d.). *Mokinių pasiekimų tyrimai> OECD PISA*. Prieiga per internetą: <<http://nec.lt/10/>>. [Žiūrėta 2015-04-17].

NEC. (2011). *OECD PISA tyrimo filosofija ir 2006 m. tyrimo antrinė duomenų analizė*. Vilnius. Prieiga per internetą: <http://www.egzaminai.lt/failai/4217_OECD_PISA_2006_analize.pdf>. [Žiūrėta 2015-04-17].

Norvaiša, R. (2014). *Link primityviosios matematikos*. Prieiga per internetą: <<http://norvaisa.lt/>

matematika/mokykline-matematika/link-primityviosios-matematikos/>. [Žiūrėta 2015-04-06].

Norvaiša, R. (2015). *Mokyklinė matematika: matematinis raštingumas, samprotavimų loginis tikslumas ir vertybių ugdymas*. Prieiga per internetą: <<http://norvaisa.lt/matematika/mokykline-matematika/mokykline-matematika-matematinis-rastingu-mas-samprotavimu-loginis-tikslumas-ir-vertybiu-ugdymas/>>. [Žiūrėta 2015-05-08].

OECD. (2015 m. 03 21 d.). *About PISA*. Prieiga per internetą: <<http://www.oecd.org/pisa/aboutpisa/>>. [Žiūrėta 2015-03-23].

Pavalkis, D. (2014). Savivaldybių administracijų švietimo padalinių vadovų konferencija 2014 m. Vilnius. Prieiga per internetą: <<https://goo.gl/cfSoum>>. [Žiūrėta 2016-11-07].

Plum, M. (2014). A globalised curriculum – international comparative practices and the preschool child as a site of economic optimisation. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, Vol. 35, (4) p. 570–583.

Rizvi, F.; Lingard, B. (2006) Globalization and the changing nature of the OECD's educational work. In H. Lauder, P. Brown, J. Dillabough, & A. H. Halsey (Eds.), *Education, globalization and social change* (p. 247–260). Oxford: Oxford University Press.

Robertson, S. L. (2010). 'Spatializing' the sociology of education, Stand-points, entry-points, vantage-points. In M. W. Apple, *The Routledge International Handbook of the Sociology of Education*, p. 15–26. New York: Routledge.

Schleicher, A. (2014). *Secretary-General's Report to Ministers 2014*. Paris: OECD. Prieiga per internetą: <<http://issuu.com/oecd.publishing/docs/reporttominsters/3?e=3055080/9324480>>. [Žiūrėta 2015-03-20].

Sellar, S; Lingard, B. (2013). Looking East: Shanghai, PISA 2009 and the reconstitution of reference societies in the global education policy field. *Comparative Education*, Vol. 49 (4) p. 464–485.

Spring, J. (2008). Research on Globalization and Education. *American Educational Research Association*, Vol.78 (2), p. 330–363.

Spring, J. (2015). *Globalization of Education: An Introduction*. New York: Routledge.

Stundža, M. (2013). *Penkiolikmečių matematinio, gamtamokslinio raštingumo ir skaitymo*

gebėjimų. Prieiga per internetą: <http://nec.lt/fai-lai/3953_OECD_PISA2012_pranesimas_spaudai_2013_12_03.pdf>. [Žiūrėta 2015-04-05].

Takayama, K. (2013). Untangling the global-distant-local knot: the politics of national academic achievement testing in Japan. *Journal of Education Policy*, Vol. 28 (5), p. 657–675.

Ugdymo plėtotės centras. Seminaro medžiaga. Prieiga per internetą: <[http://www.upc.smm.lt/naujienos/vadoveliai/tyrimai/Seminaras_2011-05-26_\(J.Raugalas\).pdf](http://www.upc.smm.lt/naujienos/vadoveliai/tyrimai/Seminaras_2011-05-26_(J.Raugalas).pdf)>. [Žiūrėta 2015-05-06].

Ugdymo plėtotės centras. *Renginiai*. Prieiga per internetą: <<http://www.upc.smm.lt/naujienos/pisa/kodas.php>>. [Žiūrėta 2015-04-23].

UPC (Ugdymo plėtotės centras). *Kvietimas*. Prieiga per internetą: <[\[jienos/atnaujinta/2014/Kvietimas_i_seminara.pdf\]\(http://www.upc.smm.lt/naujienos/atnaujinta/2014/Kvietimas_i_seminara.pdf\)>. \[Žiūrėta 2015-04-06\].](http://www.upc.smm.lt/nau-</p></div><div data-bbox=)

Valstybės pažangos taryba. (n.d.). Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“. Prieiga per internetą: <<http://www.lrv.lt/bylos/veikla/2030.pdf>>. [Žiūrėta 2015-03-23].

Waldow, F; Takayama, K; Sung, Y. (2014). Rethinking the pattern of external policy referencing: media discourses over the ‘Asian Tigers’ PISA success in Australia, Germany and South Korea. *Comparative Education*, Vol. 50 (3), p. 302–321.

Želvys, R. (2009). Lietuvos švietimo politikos kontekstas. L. Duoblienė, T. Bulajeva (sud.), *Lietuvos švietimo politikos transformacijos* (p. 18–23). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

CURRICULUM CHANGES IN LITHUANIA: THE CONSEQUENCES OF GLOBALIZATION

Jogaila Vaitekaitis

S u m m a r y

The main goal of this article is to analyze the trends of general curriculum development in the context of international assessments. A brief review of international organizations and international researches affecting the curriculum is provided. This article in detail analyzes the Programme for International Student Assessment (PISA), carried out by the Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD), with a triennial international survey, which is aimed to evaluate education systems worldwide by testing the skills and knowledge of 15-year-old students and the influence the program has on the education systems of foreign countries: Germany, Japan, and Denmark. In addition, this article analyzes the potential influence of the said survey on the general curriculum in Lithuania. The last part describes the methodological particularities of the empirical survey and performs the analysis of data collected during the semi-structured interviews of

experts. The participants of the survey are education experts, whose current activities and experience are related to the general curriculum and the factors affecting its changes.

A deeper and critical part of the study consists of the conclusions, which, based on expert opinions, identify the impact of international surveys on the general curriculum of Lithuania. Changes observed in other countries that have suffered from the so called “PISA shock” can also be seen in the Lithuanian education system. The conclusions state that, as a result of international comparative surveys which focus on high scores in production-related subjects and skills, the general curriculum of Lithuania becomes narrower, thus undermining the educational notion of developing holistic social cohesion and prosperity for society. Taking this into account, rightful questions regarding the direction of Lithuanian education policy are raised.

Įteikta 2016 05 08
Priimta 2016 05 20